

Güneyin səsi

Cənubi Azərbaycanda əsərdə yaşayan soydaşlarımızın taleyi şair, dramaturq Məmməd Səid Ordubadinin də yaradıcılığında yan keçməyib.

Cənubi Azərbaycan xalqının həyat və məişətini ən incə detalına kimi əsərlərində əks etdirən M.S.Ordubadi öz zəngin yaradıcılığı, əlli ilə yaxın məhsuldar fəaliyyəti ilə xalqımızın ədəbiyyat və mədəniyyət tarixini zənginləşdirmiş, ədəbi irsi illər keçsə də, öz dəyər və əzəmətini itirməyib.

Anasının İrəvan Qaradağ tərəflərindən - Dizmar mahalından olması, atasının Şirazda təhsil alması və ərəb, fars dillərini öyrənməsi, bir sözlə, valideynlərinin təsiri, həmyerlilərinin Cənubi Azərbaycan və İrəvanla sıx əlaqəsi, "Məktəbi-Tərbiyə" mühiti onun hələ gənc yaşlarından Cənubi Azərbaycana bağlılığını formalaşdırıb.

Ordubadi yaradıcılığının ana xəttini təşkil edən Güney Azərbaycan mövzusu yüksək vətənpərvərlik duyğusu ilə təqdim olunub. Onun "Gəlirəm", "Satılsa", "İrana gələndə", "İrənlilər", "Lənət", "İrən da qarışdı", "Olmayan yerdə", "Bu millət", "Adamımsan", "İrən seçkisi", "Mən", "Edərəm", "Şahın rəqqasəsi", "Girvənke mal alan", "Vəsiyyətnamə", "Üləmə məmləkəti", "Şahi-İrən", "Əhli-şəriət", "İrən və Vilsonun notası", "Kimin sözləridir", "İrəndan məni", "İrənlilər və turanlılar", "Doymamışdır, deyəsen, xabdən İrən yenə də", "İrən və Türkiyə", "İrənlilər və yunanlılar", "Parla-ğanımız", "Vədə", "Bu gün", "Qalıb", "Oğurluq" və başqa satirik şeir və felyetonlarında İrən və Cənubi Azərbaycanın ictimai-siyasi vəziyyəti öz əksini tapıb.

Ədibin "Bağ" felyetonu İrəndəki özbaşınalığın, xalqın acınacaqlı vəziyyətinin təsviri baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. İrən konsul və naiblərinin əhali ilə qəddar rəftarının təsvir olduğu felyetonda bu zülmün səbəbkarları kəskin ironiya ilə ifşa olunub: "Bəlkə də, konsullarda da o qədər günah yoxdur. Bəlkə, bunların günahı məhz budur ki, bunlar rəiyyətin bağından ancaq bir alma yeyirlər. Amma söz burasındadır ki, konsul bir alma yeyəndə naib də alma ağacını birəti kökündən çıxardı. Və neçə-neçə illərdə ki, İrənin alma ağaclarını dibindən çıxarıb yan-yana yıxırlar. Kimlər? Kimlər?... Haman bağın bağbanları!..."

Daha çox Məhəmmədəli şah, Əhməd şahın əməllərinin tənqid olunduğu felyetonlarda Ordubadi həm də həmvətənlərinin acizliyini, geriliyini, hüquqsuzluğunu ürək ağrısı ilə təqdim edib.

Ordubadi yaradıcılığının ən müqəddir tədqiqatçısı professor Yavuz Axundlunun qeydlərinə görə, satirik şeir və felyetonlarının başlıca istiqaməti olan Cənubi Azərbaycan onun dram və romanlarının da əsas mövzu-

"Dumanlı Təbriz"

Məmməd Səid Ordubadinin yaradıcılığında güney mövzusu əsas yer tutur

larındandır. 1909-cu ildə qələmə alınan "Bağ-şah, yaxud Tehran faciəsi" adlı ilk dram əsərində İrən həyatı, Məhəmmədəli şahın məşrutəçilərə qarşı apardığı mübarizə təsvir olunursa, "Dumanlı Təbriz" dramında Səitarxanın başçılığı ilə inqilab qüvvələrinin Vətənin, xalqın azadlığı uğrunda apardıqları mübarizə yüksək vətənpərvərlik duyğusu ilə təqdim olunub: "Azərbaycan xalqı! Əsirlik tarixinin vərəqlərini cırın! Qoy azadlıq dəyə çağırən səslər qanlı Qacarın gülüstən saraylarını titrətsin! Qoy Azərbaycan xalqının sümükləri üstündə qurulan Qacar qəsr yerindən oynasın! Qoy dumanlı Təbrizin üföqlərində şığıyan ildırımlar bütün Azərbaycan xalqının azadlıq yollarını işıqlandırsın!..."

Cənubi Azərbaycan və İrən həyatını Ordubadi romanlarında daha geniş şəkildə işıqlandırır, müxtəlif mənbələr, tarixi faktlar əsasında qələmə aldığı əsərləri ilə tarixi roman janrının əsasını qoyub.

Yazıcının ilk romanı olan "İki çocuğun Avropaya səyahəti"ndə İrəndəki gerilik Şərqlə Qərbin mədəniyyətlərinin müqayisəsi fonunda təqdim olunub. İlk romanında Məşrutə hərəkatının ilkin qığılcımlarını göstərən Ordubadi "Bədbəxt milyonçu, yaxud Rzaqulu xan firəngiməab" əsərində "İrən Azərbaycanında və İrənda hökm sürən cəhalət, avamlığın, istibdad quruluşunun dözülməz nəticələrinin, üləmanın, yüksək rütbəli din xadimlərinin xalqın avamlığından istifadə edərək törətdiyi rəzaletlərin, dövlət məmurlarının rüşvətçiliklərinin və sair ictimai yaraların" təsviri ilə inqilabın başlanmasına səbəb olan cəhətləri böyük ustalıqla ümumiləşdirib. Ordubadinin 1907-ci ildə yazdığı bu roman həm janr baxımından, həm də Azərbaycanın ən qədim şəhərlərindən, mədəniyyət mərkəzlərindən olan Təbrizin həyat məişətini təsvir cəhətindən maraqlıdır.

Romanın əsas qəhrəmanı Rzaqulu xan maarifçi-demokratik fikirlərini həyata keçirə bilməyə, son nəfəsinə qədər İrənin gələcək inkişafına, həmvətənlərinin azad, xoşbəxt yaşayacaqlarına olan inamını itirmir: "Xudavənda, sənə çox şükür edirəm ki, mən bu İrənda binası da olsa, bir məşrutə elanını gördüm. Çox təəssüflər olsun, zamanı-istibdad mənim bədənimi qurtardı, bu azadlıq, hürriyyət zamanında öz millətə və vətənəmə sərbəstənə xidmət edə bilmədim".

Rzaqulu xanın həsrətlə gözlədiyi inqilab, Azərbaycan xalqının ümum-millət taleyi məsələsi, İrən və Cənubi Azərbaycandakı ictimai-siyasi məsələlər "Dumanlı Təbriz"də milli azadlıq, tarixi bütövlük uğrunda gedən mübarizənin fonunda təqdim olunub. Əsər Cənubi Azərbaycan həyatının dəqiqliklə təsvir olunması, o dövrün hadisələrinə işıq tutması baxımından olduqca qiymətli mənbədir. Əsərdə təsvir olunan hadisələrin real faktlar əsasında qələmə alınması, baş verən müəkkəb tarixi hadisələri müəllifin şəxsən müşahidə etməsi, proseslərin bilavasitə iştirakçısı olması əsərin əhəmiyyətini artırır ən mühüm məziyyətlərindəndir. M.S.Ordubadi nes-

rində Cənubi Azərbaycan mövzusunun yeni rəkursdan tədqiq edən ədəbiyyatşünas-alim Arzu Hüseynova haqlı olaraq "Dumanlı Təbriz" romanını XX əsrin əvvəlləri Cənubi Azərbaycan həyatının güzgüsü, təkrarsız bədii sənət nümunəsi kimi dəyərləndirir. Cənub mövzusunun - "inqilabi və milli-demokratik hərəkatın təsviri, cənublu soydaşlarımızın vətənpərvərliyi və qəhrəmanlığı, ağır güzəranı, ictimai-siyasi mühitə qarşı etiraz və üsyanları, cənubi azərbaycanlıların adət və ənənələri, məişət və əxlaq" kimi məsələlərin bir çox əsərlərdə təsvir olunduğunu vurğulayan tədqiqatçı bütün bu cəhətlərin bir yerdə, ensiklopedik səciyyədə məhz "Dumanlı Təbriz"də cəmləndiyini də diqqətə çatdırır. Ordubadinin bu mövzuda qələmə aldığı əsərlərinin bir növ yekunu kimi dəyərləndirilən romanda dövrün real mənzərəsi əks olub: "Təbriz şəhəri artıq qalın dumanların altından görünməyə başlamışdı. Şəhərin arasında vəqə cəsamətli və heybətli olan erk binası, uzaqdan bir kibrit qabı kimi görünürdü. İndi də həmişəlik İrən inqilabına təkən verən Təbriz, dumanların kölgələri altında gizlənib sanki mühüm bir hadisənin xəbərini verməyə hazırlanırdı". "Dumanlı Təbriz" romanında Azərbaycan xalqının taleyinin, milli azadlıq uğrunda apardığı mübarizənin bütün çıpaqlığı ilə təqdim olunması M.S.Ordubadinin Cənubi Azərbaycana olan bağlılığından, onun soy-kökünə, xalqına olan tükənmiş sevgisindən qaynaqlanır.

Qeyd edək ki, Məmməd Səid Ordubadi 1872-ci ilin 24 martında Ordubadda anadan olub. İlk təhsilini atasından alan Məmməd Səid daha sonra xüsusi məktəbdə oxuyub, gənc yaşlarından Ordubaddakı ipək fabrikinə çalışıb. "Fəqir" təxəllüsü ilə şeirlər yazmağa başlayıb.

O, "Şərqi-Rus" qəzetinin nəşri münasibətilə yazdığı ilk şeiri 1903-cü ildə bu qəzetdə dərc etdirib. Sonralar müntəzəm olaraq "Şərqi-Rus", "İrşad", "Təzə həyat", "Tərəqqi", "İttifaq" və digər qəzetlərdə şeir, məqalə, felyetonlar çap etdirib. 1906-cı ildən "Molla Nəsrəddin" jurnalında daim əməkdaşlıq etməsi onun yaradıcılığına qüvvətli təsir göstərmişdir. Bu illərdə o, bir-birinin ardınca bədii əsərlər, şeirlər, felyetonlar, məqalələr yazaraq çap etdirib, yazıçı kimi tanınıb. M.S.Ordubadi 1908-ci ildə "İki çocuğun Avropaya səyahəti", ermənilərin törətdikləri qırğınlardan bəhs edən "Qanlı sənələr", 1914-cü ildə isə "Bədbəxt milyonçu, yaxud Rzaqulu xan Firəngiməab" romanlarını yazıb. Onun 1920-ci illərdə "Analıq", "Kənd alverçisi", "Şeirlər", "Köhnə adamlar", "Mollanın yuxusu" və s. kitabları nəşr olunub. Bütün bunlarla yanaşı, M.S.Ordubadi Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi roman janrının əsasını qoyan yazıçı kimi məşhurlaşmışdır. Ədib 1933-48-ci illərdə dörd cildlik "Dumanlı Təbriz", 1938-ci ildə "Döyüşən şəhər", 1940-cı ildə "Gizli Bakı", 1946-48-ci illərdə "Qılınc və qələm" əsərlərini yazıb.

Uzun sürən xəstəlikdən sonra 1 may 1950-ci ildə Bakıda vəfat edən M.S.Ordubadi Fəxri xiyabanda dəfn olunub.